

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“Формування розуміння змісту художніх творів у дітей
молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Ольга СУВОРОВА

Керівник:

Людми ЛІСОВА,

кандидат педагогічних наук, старший викладач

Рецензент:

Світлана МИХАЛЬСЬКА,

доктор психологічних наук, доцент

кафедри _____

основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗМІСТУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....	6
1.1. Психолінгвістичне вивчення проблеми розуміння дітьми вербальної інформації (онтогенез мовлення від 1 до 6 років)	6
1.2. Закономірності засвоєння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з нормотиповим розвитком	13
1.3. Особливості розвитку розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення	17
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	22
2.1. Методика дослідження розуміння змісту художніх творів.....	22
2.2. Аналіз матеріалів дослідження.....	25
РОЗДІЛ ІІІ. ФОРМУВАННЯ РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	31
3.1. Організація навчально-розвивальної роботи	31
3.2. Аналіз результатів формувального експерименту.	44
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогоднішній день перед освітніми установами постає важливе завдання розвитку розуміння змісту оповідання у дітей молодшого шкільного віку. Така необхідність виникає, тому що опанування знань про навколишній світ, засвоєння необхідних умінь і навичок залежить від якості сприймання, обробки та засвоєння отриманої інформації. Особливо це стосується навчання та виховання дітей із порушеннями мовлення. Неспроможність дитиною зрозуміти змісту вербальної інформації призводить до труднощів засвоєння знань у початкових класах.

Проблему розуміння змісту оповідання розкрито як в спеціальній педагогіці так і в психологічних дослідженнях. Зокрема, в сучасній педагогіці з розвитку мовлення дітей з нормотиповим розвитком були розглянуті проблемні питання: засвоєння учнями висловлювань (С. Дем'янюк); художньо-мовленнєвої діяльності (І. Товкач); перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення (Л. Калмикова); вивчалась мовленнєва готовність до навчання в закладах загальної середньої освіти дітей з логопатологією (О. Белова); етапність розуміння мовлення (В. Белянін). У дітей з порушеннями мовлення охарактеризовано особливості розвитку розуміння усного мовлення (М. Свідерська); описано особливості засвоєння переносного значення слів (І. Глущенко); розкрито особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення (О. Мілевська).

Окреслене проблемне питання предметно не досліджене та потребує вивчення, що обумовлює актуальність дослідження на тему **«Формування розуміння змісту художніх творів у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення»**.

Мета дослідження – визначення ефективності навчально-розвивальної роботи, спрямованої на розвиток розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з проблеми розвитку розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

2. Проаналізувати методи діагностики та експериментально перевірити рівень розвитку розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення.

3. Окреслити навчально-розвивальні методи спрямовані на формування розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення та експериментально їх перевірити.

Об'єкт дослідження – мовлення дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – процес формування розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення засобами художньої літератури.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: обґрунтування наукової літератури її систематизація для визначення психолого-педагогічних засад і основних підходів щодо проблем вивчення розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення.

– *емпіричні*: для вивчення розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку із порушеннями використовувались організаційні, емпіричні методи дослідження; констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних.

Теоретичне значення. Теоретично обґрунтовано розвиток розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення та з типовим розвитком; проаналізовано та сформовано діагностичний інструментарій та навчально-корекційний блок.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації методик для діагностики особливостей розвитку розуміння вербальної інформації дітьми молодшого шкільного віку із порушеннями мовлення. Наукові результати дослідження були здійснені на базі Кам'янець-Подільського ліцею №3, м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області.

Апробація матеріалів дослідження висвітлена наукових публікаціях: «Теоретичне обґрунтування своєрідного розуміння змісту оповідань дітьми з порушеннями мовлення», «Особливості розуміння змісту оповідання у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення».

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (52 найменування), додатків (16 сторінок). Загальний обсяг наукової роботи – сторінок, з них сторінок – 55 основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано, що розуміння мовлення є когнітивною операцією, що передбачає осмислення й засвоєння інформації повідомлення або тексту. Це відбувається на основі сприйняття семантичного змісту висловлювань і їхньої мисленнєвої обробки з використанням пам'яті.

Визначено, що глибина розуміння художніх текстів дітьми з нормотиповим розвитком зростає в процесі ускладнення їхньої діяльності. Для розуміння тексту дітям з типовим розвитком важливо оволодіти значеннями слів та художніх виразів, оскільки це допомагає проникнути в зміст твору і зрозуміти ставлення автора до персонажів.

Розкрито, що для розуміння тексту дітям з порушеннями мовлення необхідно оволодіти значеннями слів та художніми виразами, проникнути в зміст твору і усвідомити ставлення автора до персонажів. У цієї категорії дітей розуміння тексту відбувається на синтаксичному, семантичному та прагматичному рівнях, що опосередковуються мовно-мисленнєвими функціями, особистим досвідом та чуттєвими процесами. Ця категорія дітей має специфічні уміння смислового сприймання, через первинні порушення мовленнєвих механізмів лексико-семантичного структурування.

2. Підібрано та обґрунтовано пакет діагностичних завдань, які дадуть змогу дослідити особливості розвитку розуміння вербальної інформації у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення в різних його проявах. Визначено середні показники результатів дослідження спрямованого на вивчення особливостей розвитку розуміння вербальної інформації показали, що низький рівень (від 0 до 7 балів) мали школярі із ЗНМ III рівня (50 %) та діти із ФФНМ (75%). Середній рівень розвитку розуміння оповідання (від 8 до 13

балів) був притаманний 75 % школярам із ЗНМ IV рівня, 25 % дітей із ФФНМ, 50 % ЗНМ III рівня та 20 % дітей із типовим розвитком. Високий рівень (від 14 до 19 балів) найбільш характерний (90 %) для дітей з типовим розвитком і притаманний 25 % дітей із ЗНМ IV рівня.

3. Обґрунтовано зміст навчально-корекційної роботи та підібрано ефективні художні методи для розвитку розуміння вербальної інформації у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. Організація цієї роботи здійснювалася з урахуванням ключових принципів, таких як єдність діагностики та корекції, принцип діяльності, системність мовленнєвої діяльності та врахування вікових особливостей дітей.

У процесі роботи активно використовувались різні види художньої літератури, зокрема народні та авторські казки, оповідання, вірші та байки, які в різному ступені сприяли вдосконаленню розуміння вербальної інформації. Проведена навчально-корекційна робота виявилася ефективною, що підтверджується якісними та кількісними результатами дослідження.

Контрольний етап дослідження дозволив виявити помітні позитивні зміни щодо розвитку розуміння вербальної інформації. Середні показники результатів дослідження спрямованого на вивчення особливостей розвитку розуміння вербальної інформації показали, що низький рівень (від 0 до 7 балів) мали школярі із ЗНМ III рівня (50 %) та діти із ФФНМ (25%). Середній рівень розвитку розуміння вербальної інформації (від 8 до 13 балів) був притаманний 50 % школярам із ЗНМ IV рівня, 50 % дітей із ФФНМ, 50 % ЗНМ III рівня та 20 % дітей із типовим розвитком. Високий (від 14 до 19 балів) найбільш характерний (80 %) для дітей з типовим розвитком, притаманний 50 % дітей із ЗНМ IV рівня та 25% дітей з ФФНМ.

4. Проведене дослідження не охоплює всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективним напрямом для подальших наукових розвідок є розробка системи роботи, спрямованої на організацію ефективної взаємодії між педагогами та батьками учнів, з метою підвищення рівня розуміння вербальної інформації у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белова О. Б. Парадигма онтогенезу мовлення як методологічна основа мовленнєвого розвитку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2021. 6(344) Ч.1). С. 207–223. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6\(344\)-1-207-223](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-207-223)
2. Белова О.Б. Концептуальні підходи до оцінки мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2022. Вип. 86. С.29 – 34. <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/86/6.pdf>
3. Белова О.Б. Пропедевтика мовленнєвих порушень. Конспект лекцій. Навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2020. 71с.
4. Белова О.Б. *Спеціальна методика розвитку мовлення: навчально-методичний посібник*. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2018. 212 с.
5. Белова О. Б. Щодо проблеми розвитку лексичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2023. 91. С.22 – 28. <http://chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/91/5.pdf>
6. Белова О.Б. Теоретико-методичні засади формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією до умов інтегрованого навчання: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.03 – корекційна педагогіка. Український державний університет імені Михайла Драгоманова. Київ, 2024. 823с.
7. Беляєва О.В. *Методика розвитку зв'язного діалогічного мовлення першокласників у процесі опрацювання художніх текстів різних жанрів*. Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського. Одеса 2009. 297 с.

8. Біляєв О. М. *Лінгводидактика рідної мови*. Київ: Генеза, 2005. 180 с.
9. Богуш А.М., Гавриш Н.В. *Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах*. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 704 с.
10. Ватаманюк Г. П. Художня література як засіб мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі. *Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи : збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції*. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 28–33.
11. Гаврилов О.В. Мова, мовлення, їхні функції і вплив на психічний розвиток особистості. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. Серія соціально-педагогічна / за ред.. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2008. Вип. 8. С. 206–210.
12. Гаврилова Н. С. *Порушення фонетичного боку мовлення у дітей*: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
13. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. С. 293–315.
14. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення. Донецьк: ТОВ «Лебідь», 1999. 170 с.
15. Гавриш Н.В. Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі. *Дошкільне виховання №3*. 2006. С.15
16. Гладюк М. М., Гаврилова Н.С. Малювання як засіб формування розуміння текстів першокласниками з ТПМ. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський національного університету імені Івана Огієнка: 2019. Вип. 15. С. 86–91

17. Глущенко І. І. Засвоєння переносного значення слів та багатозначності у дітей із затримкою психічного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти: Міністерство освіти і науки України, Херсонський державний університет*. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С.59-70.

18. Дем'янко С. Д. Психолого-педагогічні аспекти засвоєння старшими дошкільниками висловлювання – тексту. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 6. Том 2. 2017. С.23–28

19. Дорошенко С. І. *Методика викладання української мови* : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.

20. Дубовик С. Г. Формування монологічних вмінь у молодших школярів на уроках вивчення граматики. Педагогічний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка. 2020. №4. С. 573–575

21. Жицький Є. Заучування з дітьми віршів напам'ять. *Дошкільне виховання № 10*. 1974. С. 39–41

22. Зязюн І. А. *Психологія мовленнєвого розвитку*. Київ: Либідь, 2005. 304 с.

23. Калмикова Л. О. *Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : психолінгвістичний і лінгвістичний виміри*. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2017. 448 с.

24. Кардаш І. М. Зв'язне мовлення як складник комунікативної готовності старших дошкільників до навчання у школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вид. 2. Вип. 70. 2020. С.64–68

25. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. *Логопсихологія*. Київ: Знання, 2010. 293 с.

26. Конопляста С.Ю. *Ринолалія від А до Я* : Монографія. Київ: Книга-плюс. 2016. 312с.

27. Костюк Г. С. *Навчально-виховний процес: психічний розвиток особистості*. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
28. Крутій К. Л. Навчаємо мови та розвиваємо мовлення дитини. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrdeti.com/wp-content/uploads/2020/03/Старший-дошк.вік_Катерина-Крутій.pdf
29. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку Монографія. Одеса: ПНЦ АПН України СВД М.П.Черкасов, 2005. 319с.
30. Мілевська О. П. Особливості семантичної домінанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні проблеми корекційної освіти*. / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилова. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С.145–154.
31. Пахомова Н. Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. 280 с.
32. Свідерська М. М. Програма розвитку розуміння мовлення учнями другого класу з комплексними порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти*. / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилов. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2019. С.270–279.
33. Свідерська М. М. Сприймання прихованого змісту учнями молодших класів. Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю / *Збірник наукових праць*. Херсон: ФОП Вишемирський В. С., 2018. С.139–143.
34. Свідерська М.М. Характеристика процесу розуміння усного мовлення як структурного елементу імпресивного мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти* / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилов. Вип. 9. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2017. С. 222–232 с.
35. Семиченко В.А. *Психологія мови: навчальний посібник*. Киев : Магістр-S, 1998. 112 с.
36. Скрипченко О.В. *Основи психології і педагогіки*. Київ : Вид. «Україна-Віта». 2005. 416 с.

37. Соботович Є. Ф. Зміст та особливості роботи щодо формування семантичної структури слова у дітей з вадами розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі* / за ред. В. І. Бондаря, К. В. Луцько. Київ: Інститут дефектології АПН України, 2000. С.155 – 158.

38. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. Київ: Інститут дефектології АПН України, 2003. С. 9-12

39. Соботович Є.Ф. *Вибрані праці з логопедії*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308с.

40. Соколенко О. Корекційна робота з дітьми з порушеннями мовлення – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова 2023, с. 88–90.

41. Таран О.П. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами казки. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. №1(7), С.1–13

42. Ткаченко О. В. Корекційні технології у розвитку мовлення дітей з ТПМ: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. 180 с.

43. Товкач І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей : організаційні аспекти. *Палітра педагога*. 2018. № 2. С.3–7

44. Шевченко К. В. Вплив когнітивних процесів на розвиток імпресивного мовлення: монографія. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. 150 с.

45. Яковлева С. Д. та Демидяк Н. В. Збагачення та активізація словника в учнів спеціальної та загальноосвітньої школи. *Збірник наукових праць студентів та магістрантів Херсонського державного університету*. Херсонський державний університет: 2020. С. 37-39.

46. Angela D. Friederici *Language in Our Brain: The Origins of a Uniquely Human Capacity*. Cambridge: MIT Press, 2017. 380 с.

47. Bielova O. Speech of Six-year-old Children with Logopathology: Features and State of Development. *PSYCHOLINGUISTICS*, 2023. 34(1). P. 50-84.
<https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/1329>
48. Bielova O. The state of development of components of speech readiness of older preschool children with speech disorders. *SPECIAL EDUCATION*. 2021.Vol 1, No 42. P.137–189. <https://www.journals.vu.lt/special-education/article/view/25427>
49. Dahhan N. Z. Al, Kirby J. R., Munoz D. P. Understanding Reading and Reading Difficulties Through Naming Speed Tasks: Bridging the Gaps Among Neuroscience, Cognition, and Education. *AERA Open*. Queen's University. Canada. 2016. P.1-15
50. George A. Miller. *The Cognitive Revolution: A Historical Perspective*. London, UK : Trends in Cognitive Sciences. 2003, P. 54-56
51. Johnson-Laird P. N. Mental Models. *Towards a Cognitive Science of Language, Inference and Consciousness*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1983, P. 48-50
52. Van Dijk T. A. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 418 c.